

مدرسه عالی شهید مطهری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق خصوصی

عنوان

هزینه‌های دادرسی در فقه و حقوق ایران و مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور

آقای دکتر علی مهاجری

نگارنده

رؤیا زندوکیلی

سال تحصیلی

۱۳۹۵-۹۶

ب

سپاسگزاری

سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

و با تشکر از اساتید محترم، جناب حجت الاسلام دکتر محمد بهرامی خوشکار که راهنمایی این طرح را برعهده گرفته و جناب دکتر علی مهاجری که با مشاوره‌ای جامع اینجانب را در فراهم‌آوری مطالب کمک نمودند.

تقدیم به:

ساحت مقدس آقا امام رضا علیه السلام

و قطب عالم امکان، امام عصر (عج)

و

پدر و مادر عزیز و مهربانم

که در سختی‌ها و دشواری‌های زندگی همواره یآوری دلسوز و فداکار

و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده‌اند...

و هم‌سرم که نشانه لطف الهی در زندگی من است...

چکیده

هزینه دادرسی را می‌توان از جمله مهم‌ترین بخش‌های تشکیل‌دهنده دادرسی‌ها دانست که لازمه آغاز رسیدگی‌های قانونی بعدی و محاکمه است. با نگاهی به قضاوت صدر اسلام به این مهم می‌رسیم که محاکم شرع و قضات شرعی در طول تاریخ از اصحاب دعوی پولی دریافت نمی‌داشتند و طبق بررسی‌ها می‌توان گفت که این دریافت وجه از ناحیه مراجعین از زمانی رایج شد که قضاوت عرفی در مقابل قضاوت شرعی متداول شد و حکام جهت به دست آوردن حکومت ناحیه‌ای مجبور بودند سالیانه مبلغی را به دربار بفرستند و به همین دلیل به گرفتن وجه برای دادرسی‌ها روی آوردند. در حقوق کنونی ایران تعریفی از هزینه دادرسی ارائه نشده است و ماده ۵۰۲ قانون آیین دادرسی مدنی فقط به بیان مصادیق آن اکتفا نموده است و همه اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی را ملزم به پرداخت نموده است. لازم به ذکر است که قانون مذکور در خصوص اشخاصی که توان پرداخت هزینه دادرسی را ندارند تمهیداتی اندیشیده است؛ بدین ترتیب که در مواد ۵۰۴ تا ۵۱۴ مقرر داشته‌اند که چنین اشخاصی مشروط بر این- که دعوای اعسار اقامه کنند و اعسار خود را اثبات نمایند، از پرداخت هزینه معاف می- گردند. در خصوص پرداخت هزینه دادرسی بین نقادان و تحلیل‌گران عرصه فقه و حقوق موافقین و مخالفینی هم وجود دارند، که دلایل هر کدام به نوبه خود توجیه‌کننده می‌باشند. در قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه هم بخشی به هزینه‌ها اختصاص داده شده است مثلاً ماده ۶۹۶ این قانون مقرر داشته است که "پرداخت هزینه‌ها بر عهده محکوم- علیه است.. " و مواردی از این حیث که در متن پیش رو به آنان پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: دادرسی، هزینه دادرسی، مشروعیت، اعسار، مبنای فقهی و حقوقی،

آیین دادرسی مدنی فرانسه

فهرست مطالب

مقدمه.....	ل
فصل نخست : مفهوم شناسی و تعاریفات مشابه و اهمیت بحث.....	۱
مبحث اول : تعاریف.....	۳
۱- تعریف مفردات پژوهش.....	۳
۱-۱ هزینه.....	۳
۲-۱ دادرسی.....	۳
۱-۲-۱ مفهوم حقوقی دادرسی.....	۳
۲-۲-۱ مفهوم اقتصادی دادرسی.....	۴
۱-۲-۲-۱ مفهوم گسترده دادرسی.....	۴
۲-۲-۲-۱ مفهوم محدود دادرسی.....	۴
۲- تعاریف مربوط.....	۵
۱-۲ مالیات.....	۵
۱-۱-۲ مالیات بر ارث.....	۶
۲-۱-۲ حق تمبر.....	۶
۲-۲ مالییه‌های عمومی در اسلام.....	۶
۱-۲-۲ زکات.....	۷
۲-۲-۲ خمس.....	۸
۳-۲-۲ انفال.....	۸
۴-۲-۲ جزیه.....	۹

۹	۲-۲-۵-خراج
۱۰	۲-۲-۶-بودجه
۱۱	۲-۳-خسارت دادرسی
۱۱	۲-۴-هزینه دادگستری
۱۲	مبحث دوم: بررسی اهمیت موضوع دادرسی
۱۲	۱-اهمیت دادرسی و قضا
۱۳	۲-سیمای دادرسی در قرآن و سنت
۱۴	۳-اجرت گرفتن دادرس از بیت المال
۱۷	فصل دوم: هزینه‌های دادرسی
۱۹	مبحث اول: تقسیم بندی هزینه‌های دادرسی
۱۹	۱-هزینه‌های فردی و اجتماعی دادرسی
۱۹	۱-۱-هزینه فردی دادرسی
۲۰	۱-۱-۱-هزینه مادی مستقیم
۲۰	۱-۱-۲-هزینه مادی غیر مستقیم
۲۱	۱-۱-۳-هزینه معنوی
۲۲	۱-۱-۴-هزینه دعاوی غیر مالی
۲۲	۱-۱-۵-وجه تمایز هزینه مالی و غیر مالی
۲۴	۱-۲-هزینه اجتماعی دادرسی
۲۵	۲-هزینه دادرسی در دعاوی کیفری
۲۶	۳-هزینه دادرسی به معنای عام و خاص
۲۷	۳-۱-هزینه دادرسی به معنای عام
۲۹	۳-۱-۱-هزینه کارشناسی (ماده ۲۵۹ قانون آیین دادرسی مدنی)
۳۰	۳-۱-۲-هزینه تحقیقات محلی و معاینه محل (ماده ۲۵۶ قانون آیین دادرسی مدنی)

۳-۱-۳- حق الوکاله وکیل.....	۳۱
۳-۲- هزینه دادرسی به معنای خاص.....	۳۱
۴- هزینه‌های دادرسی و دفتری.....	۳۱
مبحث دوم : سیر تحولات هزینه دادرسی در ایران قبل و بعد از انقلاب (پیشینه تاریخی).....	۳۳
۱- ایران قبل از انقلاب (فرهنگ اساطیری).....	۳۳
۲- ایران بعد از انقلاب.....	۳۶
مبحث سوم : اصل تناسب و کیفیت دادرسی.....	۳۸
۱- عوامل کنترل هزینه‌های دادرسی.....	۳۸
۱-۱- معقول و متعارف بودن هزینه‌ها.....	۳۹
۱-۲- نظریه انتقال هزینه‌ها.....	۴۰
۲- چگونگی دریافت هزینه دادرسی و ضمانت اجرا عدم پرداخت آن.....	۵۲
فصل سوم : بررسی دلایل فقها و حقوق دانان (رویکرد فقهی-حقوقی) از جهت پرداخت هزینه-	
های دادرسی.....	۵۴
مبحث اول: بررسی قواعد فقهی حقوقی.....	۵۶
۱- قواعد حقوقی.....	۵۶
۱-۱- قاعده: بازنده دعوا مسئول پرداخت هزینه‌ها و خسارات دادرسی است.....	۵۶
۱-۲- قاعده تسبیب.....	۵۷
۲- قواعد فقهی.....	۵۹
۱-۲- قاعده "اخذ الاجرت علی الواجبات".....	۵۹
۲-۲- قاعده "احترام مال المسلم وعمله".....	۶۳
۳-۲- قاعده "لا ضرر".....	۶۵
۴-۲- قاعده "من له الغنم فعليه الغرم".....	۶۹

مبحث دوم: استفتائات فقهای عصر و ادله فقها.....	۶۹
۱- استفتائات فقهای عصر.....	۶۹
۲- ادله و نظریات فقها در این باب.....	۷۱
۳- وجوب تحصیل مقدمات دادرسی.....	۷۵
مبحث سوم: دلایل موافقین و مخالفین پرداخت هزینه دادرسی.....	۷۵
۱- دلایل موافقین پرداخت هزینه دادرسی.....	۷۶
۲- دلایل مخالفین پرداخت هزینه دادرسی.....	۷۷
فصل چهارم: معافیت از پرداخت هزینه دادرسی.....	۸۱
مبحث اول: اعسار از هزینه دادرسی (روش قضایی).....	۸۳
۱- اعسار از نظر لغوی و اصطلاحی.....	۸۳
۲- رابطه مفلس و معسر و ورشکسته.....	۸۴
۳- اعسار از هزینه دادرسی.....	۸۶
۳-۱- روی کرد فقهی اعسار.....	۸۶
۳-۲- روی کرد حقوقی اعسار.....	۸۸
۴- مبحث معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی ونظر مخالفان وموافقان در این قضیه.....	۹۰
مبحث دوم: روش قانونی معافیت از هزینه های دادرسی.....	۹۲
فصل پنجم: آیین دادرسی مدنی فرانسه و مبحث پرداخت هزینه ها.....	۹۷
مبحث اول: اهمیت و نقش اصول اداره کننده یا راهبردی دادرسی مدنی فرانسه.....	۹۹
مبحث دوم: رایگان بودن دادگستری (اعمال عدالت).....	۹۹
۱- هزینه ها.....	۱۰۱
۲- مفهوم هزینه.....	۱۰۲
۲-۱- هزینه ها در امور مدنی.....	۱۰۲

۲-۲- هزینه‌ها در امور کیفری.....	۱۰۳
۳- کمک حقوقی.....	۱۰۴
۳-۱- شرایط لازم برای کمک حقوقی.....	۱۰۶
۳-۱-۱- شرایط مربوط به اشخاص.....	۱۰۶
۳-۱-۲- شرایط مربوط به امکانات و توان مالی.....	۱۰۶
۳-۱-۳- شرایط مربوط به ماهیت این درخواست و طرح آن در دادگاه.....	۱۰۷
۳-۲- آثار کمک حقوقی.....	۱۰۷
۴- کمک برای دستیابی به حق.....	۱۰۹
نتیجه‌گیری.....	۱۱۰
پیوست‌ها.....	۱۱۶
فهرست منابع.....	۱۴۵

۱- بیان مسئله

در یک نظام حقوقی منظم و مترقی، اهمیت قواعد شکلی به طور قطع از قواعد ماهوی کمتر نیست، بلکه می‌توان گفت که توفیق همه‌ی تحلیل‌ها و بررسی‌های مربوط به قواعد ماهوی و همه‌ی تلاش‌های حقوق‌دانان برای بیرون کشیدن قواعد عادلانه در گرو این است که این قواعد به درستی اجرا شوند. بنابراین، این سخن بی‌مبنا نیست که "نظم دادگری و شیوه‌ی علمی حاکم بر آن مهم‌تر و حساس‌تر از نظم در قوانین ماهوی نباشد، همپایه آن است و دو مرحله ثبوت و اثبات در حق‌گذاری و دادگری مکمل یکدیگرند."^۱

تحولات یک صد ساله قانون‌گذاری در کشور پاینده ما ایران به درستی نشان می‌دهد که مقنن بیشتر متوجه برقراری خود آیین برای دادرسی در محاکم بوده است و نه این‌که بخواهد با کمک آیین دادرسی مدل و شیوه دادرسی مطلوب را طراحی کند. در واقع حقوق دادرسی مدنی^۲ ایران اگرچه در "روش" از شیوه‌ی دادرسی فقهی که خود مبتنی بر جذبه‌ی معنوی قاضی و "آداب القضا" است فاصله گرفت ولی همچنان فاقد مبنای نظری و فنی شناخته شده باقی مانده است.^۳

هزینه‌های دادرسی را می‌توان از جمله مهم‌ترین بخش‌های تشکیل دهنده دادرسی‌ها دانست. چرا که در دادرسی‌های مدنی پرداخت هزینه دادرسی امری گریزناپذیر است. مطابق اصل ۳۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی؛ "دادرسی حق مسلم هر فرد می‌باشد و هر کسی می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع کند و نیز همه‌ی افراد ملت حق دارند که دادگاه‌های مورد نظر را در دسترس داشته باشند..." قانون آیین دادرسی مدنی هم تعریف به خصوصی در باب هزینه دادرسی انجام نداده و تنها در ماده ۵۰۲ به تعیین موارد آن پرداخته است.

حال باید دید اخذ این هزینه‌ها، افزایش درآمد دولت خواهد بود و یا احقاق حق و عدالت و یا شاید به طریقی، تلفیقی از جبران کسری بودجه و برقراری عدالت؟

^۱ ناصر کاتوزیان، *اثبات و دلیل اثبات*، (تهران: میزان، ۱۳۸۵، چاپ چهارم) ج ۱، ص ۵

^۲ Droit judiciaire

^۳ حسن محسنی، *اداره جریان دادرسی مدنی بر پایه همکاری در چارچوب اصول دادرسی* (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۹، چاپ اول) پیشگفتار

۲-اهداف پژوهش

این موضوع آن‌چنان که بایسته است مورد عنایت فقها و حقوق‌دانان قرار نگرفته است و عدم طرح این مسئله به صورت روشن و گویا بیانگر این مدعی است. گرچه برخی حقوق‌دانان معاصر بدان اشاره ای نموده‌اند ولی هنوز تألیفی جامع و سزاوار این موضوع به اهل دانش و پژوهش عرضه نشده است. بنابراین ارائه این پژوهش علاوه بر توسعه حقوق اسلامی به قانون‌گذار این امکان را می‌دهد تا با روشن‌بینی به ترمیم قوانین موجود و یکسان‌سازی آنها با شریعت اقدام کند.

۳- پیشینه تاریخی پژوهش

در این مورد طی بررسی‌های اینجانب تحقیق منسجمی تاکنون ارائه نگردیده و اگر به صورت ضمنی برخی اشاره ای به آن داشته‌اند؛ از جمله این موارد؛ مقاله ای از آقای غلامرضا طیران با موضوع هزینه دادرسی و یا کتبی که به طور ضمنی اشاره ای به بحث هزینه دادرسی داشته اند مثلاً کتاب مبانی فقهی آیین دادرسی مدنی و تأثیر آن در رویه قضایی از آقای عبدالله خدابخشی و یا کتاب قانون آیین دادرسی مدنی در نظم حقوقی ایران آقای عباس زراعت و کتاب مبسوط در آیین دادرسی مدنی از آقای علی مهاجری، کتاب هزینه ها و تعرفه ها از آقای علی یزدان شناس و غیره. گرچه کتب دیگری هم بوده اند که به ذکر مختصر در این باب اکتفا نموده ام و در پژوهش پیش رو از این کتب استفاده شده است.

۴- سوالات پژوهش

الف: سوالات اصلی پژوهش:

۱- زیر بنای اسلامی و حقوقی اخذ هزینه دادرسی چیست؟

۲- در کشور فرانسه هم آیا چنین پرداختی وجود دارد؟

ب: سوالات فرعی پژوهش:

۱- آیا در زمان گذشته هم چنین پرداخت هایی بوده است؟

۲- حال که ملزم به پرداخت هستیم، آیا مانعی برای فرد معسر از پرداخت هزینه جهت اقامه دعوی نمی‌گردد؟

۳- آیا می‌توان این هزینه‌ها را مانعی برای طرح دعاوی واهی دانست؟

۵- فرضیه‌های اصلی و فرعی پژوهش

۱- بر اساس قواعد فقهی مورد استناد در این زمینه می‌توان گفت که اگر دریافت هزینه دادرسی را از باب قاعده " اخذ الاجرت علی الواجبات حرام " بدانیم، دریافت این هزینه‌ها را جایز نمی‌باشد، اگرچه این قاعده را با توجیهاتی می‌توان گفت که شامل بحث هزینه‌ها نمی‌شود. شاید از مقوله قواعد دیگری همچون قاعده "لاضرر" و یا " احترام مال المسلم " هم می‌توان پرداخت هزینه دادرسی را بررسی نمود.

۲- در کشور فرانسه هم یک فصل آیین دادرسی مدنی آنها به هزینه اختصاص داده شده است. ماده ۶۹۶ قانون مذکور محکومیت محکوم علیه را به هزینه‌های دادرسی را مدنظر قرار داده، و در مواردی استثنایی بر عهده محکوم له دانسته است.

۳- با نگاهی به قضاوت صدر اسلام و بعد از آن به این مهم می‌رسیم که محاکم شرع و قضات شرعی در طول تاریخ از مراجعین و به اصطلاح اصحاب دعوی پولی دریافت نمی‌داشتند.

۴- قانون آیین دادرسی مدنی در خصوص افرادی که قادر به پرداخت هزینه‌های دادرسی نیستند هم تدابیری اندیشیده است؛ مواد ۵۰۴ تا ۵۱۴ قانون آیین دادرسی مدنی به بحث در خصوص اعسار و فرد معسر و شرایط آن پرداخته است و بیان می‌دارد فردی که مدعی اعسار از پرداخت هزینه دادرسی می‌باشد در صورت اثبات ادعایش از پرداخت هزینه معاف می‌گردد.

۵- در خصوص پرداخت هزینه‌های دادرسی موافقین و مخالفینی وجود دارند، موافقین پرداخت معتقدند که اگر از طرفین دعوی خصوصاً خواهان هزینه‌ای مطالبه نشود دور از ذهن است زیرا مجانی بودن و یا ارزان بودن دادرسی باعث می‌گردد دعاوی واهی طرح گردند. در مقابل مخالفین پرداخت استدلال می‌کنند که دادخواهی از حقوق اساسی افراد است و طبیعی است که دولت باید تسهیلات لازم را برای احقاق حق مهیا کند.

۶- روش و نوع پژوهش

در پژوهش پیش رو روش تحقیق بصورت توصیفی و جمع آوری مطالب به صورت کتابخانه‌ای بوده و با توجه به نوع تحقیق که بنیادی - نظری می‌باشد، مورد استفاده قرار گرفته است.

۷- محدودیت‌ها و تنگناهای تحقیق

از جمله محدودیت‌ها و تنگناهای تحقیق می‌توان به کمبود کتب و مقالات تالیف شده در موضوع، عدم امکان دسترسی به منابع موجود، عدم همکاری کتابخانه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مربوط و عدم امکانات کافی دانست که امر پژوهش را با مشکلاتی مواجه می‌سازد.

۸- طرح کلی پایان نامه

پایان نامه حاضر با توجه به آیین‌نامه‌های پژوهش دانشگاه نهایتاً در پنج فصل فراهم گردید، در فصل نخست معنانشناسی و در فصل دوم به تقسیم بندی هزینه دادرسی و سیر تحولات تاریخی آن اشاره شده و در فصل سوم به بررسی استدلال و دلایل فقها و حقوق‌دانان جهت پرداخت و عدم پرداخت این هزینه‌ها و در فصل چهارم هم پیرامون فرد معسر از پرداخت هزینه و نهایتاً در فصل پنجم قوانین و تدابیر حقوق فرانسه در جهت پرداخت هزینه دادرسی اشاره شده است.

فصل نخست : مفهوم شناسی و تعریفات مشابه و اهمیت بحث

دادرسی یکی از نیازهای دینی است که جامعه اسلامی همیشه با آن روبرو بوده است، و هزینه دادرسی را می توان از جمله مهم ترین بخش های تشکیل دهنده دادرسی ها دانست. در این فصل سعی بر تعریفی از مفردات جهت روشن نمودن مطلب و همچنین اهمیت آن پرداخته شود.

مبحث اول : تعاریف

۱- تعریف مفردات پژوهش

در ابتدا جهت روشن شدن مطالب به توضیحی از برخی مفاهیم که کاربردی می‌باشند می‌پردازم؛

۱-۱- هزینه

هزینه در لغت به معانی خرج، انفاق و خرج کردن می‌باشد.^۱ در اصطلاح مالی که برای صورت دادن عملی صرف شود، خواه توقع سود در آن باشد خواه نه.^۲

۱-۲- دادرسی

دادرسی در معنی اخص خود به معنی "رساندن داد به تظلم خواه" (مفهوم ماهوی) و در معنی اعم به معنای "فرآیند راجع به اختلاف مدنی" است (مفهوم شکلی) و دارای سه شرط وجود اختلاف، طرح آن (=دعوا) و ذی‌نفع بودن دادخواه است.

۱-۲-۱- مفهوم حقوقی دادرسی

دادرسی به لحاظ لغوی مفهومی ترکیبی از دو واژه «داد» و «رسی» است. داد در لغت پارسی به معنای عدل، قسط و فغان آمده و^۳ «رسی» نیز افاده معنی رسیدن دارد، بنابراین دادرسی به معنای به داد کسی رسیدن می‌باشد.

مفهوم اصطلاحی دادرسی از مفهوم ادبی و مادی آن دور نیست و در حقوق نیز دادرسی مستتر در آیین دادرسی به قصد رسیدگی به داد دادخواه (=دادخواهی) است. به لحاظ تاریخی نیز که ادبیات پارسی تاثیر پذیرفته و معادل سازی‌های عمومی و تخصصی نیز، بنا به فراخور زمان، تحقیق صورت گرفته است؛ دادرسی به جای اصطلاح «محاكمه» لحاظ شده است. حال آن‌که خود اصطلاح محاکمه

^۱ حسن عمید، فرهنگ عمید، (تهران : امیرکبیر، ۱۳۶۲، چاپ ۱۷)، صفحه ۱۲۵۱

^۲ فهیمه ملک زاده، اصطلاحات تشریحی آیین دادرسی کیفری و مدنی، (تهران : مجد، ۱۳۸۸، چاپ اول)، صفحه ۳۸۶

^۳ علی اکبر دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا به کوشش غلامرضا ستوده (تهران : انتشارات دانشگاه، ۱۳۸۵) ص ۱۲۱۸

^۴ همان، ص ۱۴۷۱

نیز به جای عبارت دستور و دستورالعمل به کار برده شده است. به عنوان مثال قانون تشکیل ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام ۱۳۲۵ ه.ق، و قانون اصول محاکمات حقوقی و تجاری ۱۳۱۴ ه.ش و قانون دادرسی ارتش ۱۲۹۰ ه.ش، به ترتیب از اصطلاحات «دستورالعمل»، «محاکمه» و «دادرسی» استفاده کرده اند.

۱-۲-۲- مفهوم اقتصادی دادرسی

مفهوم اقتصادی دادرسی به دنبال «کارایی» و «بهینه» نمودن دادرسی و فرآیند آن است.^۱

۱-۲-۲-۱- مفهوم گسترده دادرسی

مفهوم گسترده دادرسی از دریچه اقتصاد معادل کلمه انگلیسی (= Procedure آیین دادرسی) است و اشاره به خط مشی‌های کلان در راستای مدیریت جریان دادرسی مدنی بین بازیگران آن اعم از طرفین و دادرس داشته و به همین دلیل قائل به الگوهای دادرسی از قبیل خصوصی سازی دادرسی، دادرسی های جایگزین، تخصص گرایی در دادرسی و غیره است. لزوم بهره بردن از تکنولوژی های روز در جهت دادرسی از قبیل طراحی سامانه الکترونیکی دادرسی، کاربست ابزارها و توانمندی های اینترنتی در فرآیند دادرسی (IT) و همچنین ملاحظه دو عنصر زمان و مکان در قوانین راجع به حقوق شکلی مورد نظر بوده و «تمرکز زدایی قضای» را عامل توسعه و بسط فرهنگ حقوقی و تسهیل «قضاوت مشارکتی» می داند.

۱-۲-۲-۲- مفهوم محدود دادرسی

دادرسی در این معنی معادل اصطلاح «کیفیت دادرسی» است. دو متغیر "زمان دادرسی" و "هزینه دادرسی"، به عنوان عناصر کیفیت دادرسی، نقش بنیادین را بر عهده دارند.^۲ بنابراین می توان با اغماض مفهوم محدود دادرسی را معادل کلمه انگلیسی Trial قلمداد نمود که «حد ایمنی دعوا» و «حساسیت دعوا» را در گرو عناصر دوگانه برشمرد. بدیهی است که کیفیت دادرسی جلوه ای از دادرسی کارآمد است و هسته مرکزی آن محسوب شده و عامل پویایی قواعد شکلی محسوب می-

^۱ Robert cooter , *Law and economic USA* , Adision Wsley, Longman, 2000, p179

^۲ Hadfield&Ibid, k, Gillian, 2007, *The quality of law: Judicial incentives, Legal human capital and the Evolution of law*, Univercity of southern California press, p51

شود. در واقع سیاست‌گذاری در جهت کیفیت دادرسی، باعث عقلایی نمودن فرآیند طرح و رسیدگی به دعاوی شده و همچنین نسبت به شخص محق، ابزاری راه‌گشا و مؤثر و نسبت به شخص بی‌حق، ضمانت اجرای سریع، حتمی و قاطع به حساب می‌آید.^۱

۲- تعاریف مربوط

در این مبحث لازم دیدم تعاریفی که به نحوی می‌توان آنها را در هزینه دادرسی مؤثر دانست و یا به نوعی با هزینه دادرسی پیوندی و مشابهاتی دارند، بپردازم؛

۲-۱- مالیات

با توجه به فقد تعریف قانونی و رسمی از مالیات، برای تعریف مالیات باید به دکترین متوسل شد. اساتید حقوق و اقتصاد گاهی به مالیات از زاویه مؤدی نگریسته و گفته‌اند "مالیات سهمی است که به موجب اصل تعاون ملی بر وفق مقررات، هر یک از سکنه کشور موظف است از ثروت و درآمد خود به منظور تأمین هزینه‌های عمومی و حفظ منافع اقتصادی یا سیاسی یا اجتماعی کشور به قدر قدرت و توانایی خود به دولت بدهد."^۲ و گاهی هم با امعان نظر به نقش دولت، مالیات را مبلغی می‌دانند که دولت بر اساس قانون از اشخاص و مؤسسات به منظور تقویت مالی حکومت و تأمین مخارج و هزینه‌های عمومی دریافت می‌کند.^۳ مالیات به عنوان مهم‌ترین منبع درآمد دولت مبلغی است که به موجب قانون جهت تأمین مخارج عمومی به طور بلاعوض به وسیله اشخاص (حقیقی و حقوقی) پرداخت می‌شود.

^۱ نجادعلی الماسی و بهنام حبیبی درگاه، "درآمدی بر کیفیت دادرسی در فرآیند دادرسی کارآمد"، فصلنامه علمی پژوهشی دیدگاه‌های حقوق قضایی، (تابستان ۱۳۹۱) شماره ۵۸، ص ۴۹

^۲ محمد جعفر جعفری لنگرودی، *ترمیнологی حقوق*، (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۰)، ص ۶۰۱، شماره ۴۷۳۰

^۳ علی اکبر عرب مازار، "مروری کوتاه بر پاره‌ای مفاهیم و نظریات مالیاتی"، فصلنامه مالیات دانشکده اقتصاد (تابستان ۱۳۷۶) دوره دوم، شماره یکم، ص ۷۴؛ ابوالفضل رنجبری،، علی بادامچی، "حقوق مالی و مالیه عمومی"، (تهران: مجد، چاپ دهم، ۱۳۸۷) ص ۵۴

۲-۱-۱- مالیات بر ارث

مالیات بر ارث بر انتقال دارائی تعلق می‌گیرد یعنی از اموال و دارائی‌های شخصی که پس از فوت وی باقی می‌ماند، دریافت می‌شود. مبنای مالیات در واقع ثروت درگذشتگان است که به ورثه آنان منتقل می‌گردد.^۱

۲-۱-۲- حق تمبر

از آنجایی که در مبحث هزینه دادرسی، در برخی تعابیر از عنوان حق تمبر در جهت توجیه پرداخت اشاره شده است، لازم دیدم که به توضیحی از آن بپردازم؛

گرفتن مالیات از طریق الصاق و ابطال تمبر بر روی اسناد، اوراق و مدارک از شیوه‌های جدید است. در این روش هم به اسناد و مدارک مربوط اعتبار قانونی و رسمی داده می‌شود و هم درآمدی نصیب دولت می‌گردد. از آنجا که وجهی که به عنوان مالیات حق تمبر اخذ می‌شود مستقیماً از خود مؤدی وصول نمی‌گردد، مثلاً بانک در موقع چاپ برای هر برگ چک مبلغ دویست ریال را به حساب خزانه واریز می‌نماید و سپس آن را از مشتری وصول می‌کند، لذا مالیات حق تمبر به نظر مالیات غیر مستقیم می‌رسد، همچنان که در قانون اجازه وصول مالیات‌های غیر مستقیم مصوب ۱۳۷۴ به عنوان مالیات غیر مستقیم در نظر گرفته شده است. اما قانون‌گذار این نوع مالیات را جزء مالیات مستقیم دانسته و در قانون مالیات بر دارایی ذکر کرده است.^۲

۲-۲- مالیات‌های عمومی در اسلام

در اسلام هم ما شاهد پرداخت هزینه‌هایی هستیم، هزینه‌هایی که از صدر اسلام مورد تایید قرآن و سنت بوده است و هیچ تردیدی در الزام به پرداخت آنها برای واجدین آنها نداریم. در واقع اسلام در طرح جامع دینی خود فقط از این نوع هزینه‌ها نام برده است و با پرداخت این مالیات عمومی می‌توان به نوعی از هر نوع تصویب به پرداخت هزینه دیگری معاف شد، اما از آنجایی که امروزه می‌توان گفت که؛ قشر عظیمی از افراد جامعه خودشان را ملزم به پرداخت نمی‌دانند، دولت از پس

^۱ محمد امامی، کلیات حقوق مالی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۴) ص ۶۴

^۲ ابوالفضل رنجبری و علی بادامچی، پیشین، ص ۷۱